

پهلوی نمود. هدف از رویکرد فرهنگی، انتقال حکمت و دانش و فنون هندی به ایران بود؛ پزشکی، داروشناسی، نجوم، فلسفه و انواع هنر از جمله ادبیات در این انتقال سهم عمده را دارند. هدف از رویکرد سیاسی نیز افزایش شکوه دربار ساسانی و تبدیل آن به قطب علمی و فرهنگی بود و این میسر نبود، مگر از طریق ایجاد پیوند سیاسی با هندیان. در مقابل، ایران به‌عنوان واسطه‌ای بود که معرفت و حکمت هندی را به جهان صادر می‌کرد و این موازنه برای هر دو سوی این تبادل سودمند بود.

پس از ورود اسلام به ایران و هم‌زمان با دوران خلافت عباسیان به‌خصوص منصور، هارون‌الرشید و مأمون عباسی، نهضت ترجمه همچنان با دو رویکرد فرهنگی و سیاسی شکل تازه‌ای یافت. از سویی علاقه و نیاز مسلمانان به بهره‌مندی از علوم و هنرهای رایج، زمینه‌ساز و شکل‌دهنده فرهنگی این پویش روشنفکرانه بود و از سوی دیگر همان شوق برای برخورداری از جایگاه محوریت سیاسی، علمی و هنری محرک سیاسی عباسیان برای برپایی بیت‌الحکمه و تبدیل فرایند حمایت از نهضت ترجمه به‌عنوان سیاست رسمی خلافت بود. همه منابع ترجمه شده از سنسکریت به پهلوی در دوره ساسانی به اضافه متونی که مستقیماً از زبان سنسکریت در اختیار مترجمان قرار می‌گرفت، منابع نهضت ترجمه به زبان عربی در این عصر را تشکیل می‌داد. در این میان، کتاب کلیله و دمنه به شکلی منحصر به فرد، نماینده همه کنش‌های فرهنگی و سیاسی یاد شده است. این اثر به‌عنوان عصاره فکر، سیاست، حکمت و ادبیات هندی در عصر خسرو انوشیروان ساسانی به پهلوی ترجمه شد. سپس چند سده بعد، این بار در حالی که نگاه فرهنگی و سیاسی دوره دوم نهضت ترجمه را نمایندگی می‌کرد، در عصر منصور عباسی از پهلوی به عربی ترجمه شد. ترجمه‌های مکرری نیز که پس از آن از کلیله و دمنه به زبان فارسی صورت گرفت، بیانگر پویایی این متن است که بیش و پیش از هر چیز نمایانگر ارتباط فرهنگی عمیق بین‌سرزمینی است، آن هم به‌وسیله متنی که بر دو پایه قصه و سیاست بنا شده است؛ دو پایه‌ای که اصالتی به اندازه عمر جوامع انسانی دارد.

منابع و مأخذ

فارسی

- ابن ندیم، ۱۳۸۱، *الفهرست*، ترجمه: محمدرضا تجدد، تهران: اساطیر.
امیدسالار، محمود، ۱۳۹۸، «معرفی کلیله و دمنه»، اسماعیل سعادت، *دانشنامه زبان و ادبیات فارسی*، جلد نهم، تهران: فرهنگستان زبان و ادبیات فارسی، صص ۲۴۴-۲۳۰.

روابط فرهنگی ایران و هند در دوره پادشاهان ساسانی و خلفای عباسی □ ۱۰۱

بیرونی، ابوریحان، ۱۳۶۲، تحقیق مال‌الهند، ترجمه: منوچهر صدوقی سپها، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی. جعفری دهقی، محمود، ۱۳۹۳، «نهضت ترجمه در دوره ساسانی»، تاریخ جامع ایران (جلد پنجم)، زیر نظر: کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی).

حافظنیا، محمدرضا، «روابط فرهنگی ایران و هند در قبل از اسلام»، تحقیقات جغرافیایی، ۱۳۷۸، شماره ۵۲ و ۵۳، صص ۱۰۶-۸۸ حکمت، علی اصغر، ۱۳۳۷، سرزمین هند، تهران: دانشگاه تهران.

خالقی مطلق، جلال، ۱۳۷۸، «برزویه»، دانشنامه جهان اسلام (جلد سوم)، زیر نظر: غلامعلی حدادعادل، تهران: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی.

خسروی، حسین، داوود مدنی و سهراب اسلامی، «نهضت ترجمه در جهان اسلام»، زبان و ادبیات فارسی، ۱۳۸۶، شماره ۱۰، صص ۴۹-۷۰.

خضری، سید احمد رضا، ۱۳۸۴، تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

رضائی، مریم (ترجمه و آوانویسی)، ۱۳۹۳، دینکرد چهارم، تهران: علمی.

رضائی، رمضان، «بیت‌الحکمه و نهضت ترجمه در عصر عباسی»، پژوهشنامه تاریخ، ۱۳۹۰، شماره ۲۳، صص ۴۸-۷۰.

زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۷۵، روزگاران ایران (گذشته باستانی ایران)، تهران: سخن.

زرین مهر، علی، حسن شادپور و محمدنبی سلیم، «بررسی جنبه‌های تأثیرگذاری نهضت ترجمه در شکل‌گیری اندیشه فلسفی تفکر اعتزالی در تفسیر قرآن»، پژوهشنامه تاریخ، ۱۳۹۹، شماره ۶۱، صص ۸۶-۶۷.

سجادی، صادق، ۱۳۸۱، «برزویه»، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (جلد یازدهم)، زیر نظر: کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

صفا، ذبیح‌الله، ۱۴۰۲، تاریخ ادبیات در ایران، جلد اول و دوم، تهران: فردوس.

فردوسی، ابوالقاسم، ۱۳۸۶، شاهنامه، جلد هفتم، به تصحیح: جلال خالقی مطلق، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.

کریمتین‌سن، آرتور، ۱۳۶۸، ایران در زمان ساسانیان، ترجمه: رشید یاسمی، تهران: دنیای کتاب.

گریشمن، رمان، ۱۳۷۲، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه: محمد معین، تهران: علمی و فرهنگی.

مجتبایی، فتح‌الله، «ملاحظات در باره اعلام کلیله و دمنه»، مجله زبان‌شناسی، ۱۳۶۳، سال اول شماره دوم، صص ۶۳-۳۳.

محبوب، محمدجعفر، ۱۳۹۵، در باره کلیله و دمنه؛ تاریخچه، ترجمه‌ها و دو باب ترجمه نشده از کلیله و دمنه، تهران: خوارزمی.

محمدی، حسین، «روابط فرهنگی ایران و هند در عصر ساسانیان»، جستارهای تاریخی، ۱۳۹۶، سال هشتم شماره اول، صص ۱۵۷-۱۷۴.

محمدی ملایری، محمد، ۱۳۷۹، تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی، جلد اول، تهران: توس.

مصطفوی سبزواری، رضا، ۱۳۸۹، «سهام کلیله و دمنه در انتقال فرهنگ و تمدن هند و ایران به جهان»، دانش (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان)، شماره ۱۰۱، صص ۲۴۰-۲۲۵.

نصر، سید حسین، ۱۳۸۴، علم و تمدن در اسلام، ترجمه: احمد آرام، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

نصرالله منشی، ابوالعالی، ۱۳۸۶، ترجمه کلیله و دمنه، به تصحیح و توضیح: مجتبی مینوی طهرانی، تهران: امیرکبیر.

لاتین

Ashwarya, Sujatal, 2017, *India-Iran relations: progress, problems and prospects*, Routledge.

Contadini, Anna, 2022, "Intertextual Animals: Illustrated Kalīla wa-Dimna Manuscripts

in Context”, Annie Vernay-Nouri, *The Journeys of Kalila and Dimna: Itineraries of Fables in the Arts and Literature of the Islamic World*, Brill, 95-129.
Jabbari, Alexander, 2023, *The Making of Persianate Modernity: Language and Literary History between Iran and India*, Cambridge University Press.